

Gilbert Zita

TÖRTÉNELEM ALULNÉZETBŐL

PATAK MÁRTA: *MINDIG PÉNTEK*. REGÉNY.
LECTOR KIADÓ, MAROSVÁSÁRHELY, 2019.

A könyv borítóján Eduardo Roda nonfiguratív festménye látható, különböző színű keretekbe foglalva olvasható a könyv címe és a szerzője. Eleinte szokatlannak tűnő társítás, mert ilyen borítót inkább kap tanulmány- vagy esszékötet, de aztán felfeslik a jelentés burka: egész életünk keretek között zajlik, nem is tudunk másképp emlékezni, minden pillanata az életünknek bekeretezett. De a keret azt az ígéretet is magában foglalja, hogy valójában mégiscsak átléphetők, szétfeszíthetők, átjárhatók, és ennek a kísérletnek ösztönzője és egyben biztosítéka maga az emlékezés.

A keretek egymásba kapcsolódása szüli a regény vázát, az elbeszélés dimenzióját, azt a történetet, amely a könyv legkülső kerete, és amely történet lényegében akár pár sorra, akár fülszövegnyi ismertetőre redukálható. A 60-as évek végén vagyunk, a könyv elbeszélője ekkor még elemibe jár. A következő iskolaévet nagyszüleinél tölti, a városhoz közeli faluban. Az ő szemével látunk, az ő hangján szól a történet. Ez a hang pedig, az írói arányérzékkel és finom szövésű elbeszélői technikával társulva olyan rejtett szálakat csillantat meg a mese szövetében, amelyek egészen lenyűgöző gazdagságról árulkodnak. De másképp is mondható: tele van a könyv elbeszélői telérekkel, idevalóan fogalmazva, bűvópatakok erezetével. A hatvanas évek magyar valóságának városi és falusi vetülete hiteles, a mai korból nézve is érvényes társadalomképet rajzol elénk. Komplex és dinamikus társadalmi átalakulások jelennek meg a visszaemlékező elbeszélésében, egyrészt az utalások és a történelmi dokumentáltság révén, másrészt a személyesség, az átélt emlékek kodifikálatlan verbósége révén. A családi viszonyrendszerek, a különböző társadalmi osztálykonfliktusok belülről érzékeltetve, egészen közeli

nagyításban elevenednek meg, miáltal az elbeszélői szubjektum közvetlenül is tematikus építőelemmé válik.

A könyv erőssége a gyerekhang következetes megtartása. A gyerekből lett felnőtt nem avatkozik közbe, nem kommentálja a visszaemlékezést. A visszaemlékezésben megjelenő felnőtt jelentkezése legfeljebb az írás szándékában, a többszöri nekifutásban érződik, mintha ő kérné, ösztönözné és számonkérné az elbeszélés pontosságát, vissza-visszatérő pontosításokra késztetve az emlékezőt: mi is volt annak a bizonyos könyvnek a címe, vagy mi is történt azon a délután, amikor az anya hazatért a kórházból stb. A pontosítás lényege, alapmozdulata a lecsupaszodás, az elszótlanodás, a néma mozdulatok kamerafelvétele. „Nagyapám délben felállt az asztaltól, mert már harangszó előtt odaültünk, mi már javában a levest mértük, amikor elütötték a delet. Megvárta, amíg elül a harangszó, aztán felállt. Na, hallgassuk meg, mit mondanak! Kedvetlenül odaballagott az ajtó mellé, bekapcsolta a rádiót, de éppen csak annyi időre, hogy ebéd közben szó nélkül végighallgassa a híreket, aztán amikor az utolsó kanál levesnél, vagy ha gyorsabban végzett, a krumplis tészta felénél fölállt, kikapcsolta a falra akasztott kis tranzistoros Szokolt. Visszaült, esetleg hümmentett egyet, aztán ette tovább a krumplis tésztáját, de egy szót se szólt többet.” És aztán ismét a gyerek primordiális jelenléte: „Magyar ember evés közben nem beszél, ez volt a jelmondata, nekem meg nem is esett nehezemre hallgatni, el voltam én foglalva a krumplis tésztával, szurkáltam a tésztakockákat a villámra, úgy ettem, senki nem szólt rám.” Nem véletlenül szövik át a könyvet a gyereklét motívumai, az evésé, az unatkozásé, az ismeretlentől, főképp a sötétségtől való félelemé, és egyben a kíváncsiságé. Primér élményeket kapunk. Az ismeretlen világ felfedezője mélyen belevési agyába, lelkébe az első lépések emlékét. Reflektálatlanul is reflektált lépések ezek, nem a felnőtt emlékezése révén jönnek elő, hanem annak a mély és maradandó élménynek a révén, amelynek előhívása újra meg újra átélővé teszi az emlékezőt. Akár a lemezjátszó tűje, fizikailag részt vesz az emlékek lejátszásában. Az elbeszélői szubjektum teljes létállapota kiteljesedik, a tudat és az ösztönök közötti billegés korszaka tér vissza. Olyasmi történik, amit a „történelem alulnézetből” kifejezéssel szokás illetni: a második világháború és az ötvenhatos magyar forradalom eseményeit mesélő felnőtteket hallgató gyerek a hallott történeteket a maga „alulnézetéből” adja tovább. A könyv egyik legfontosabb erénye, hogy úgy halljuk vissza ezeket a történeteket, hogy kiiktatódik a közvetítő mellőlük: tisztán, torzításmentesen kapjuk őket. Ugyanakkor

társul hozzájuk a későbbi korszak is, „bonyolultságukat”, kontextusos rétegzettségüket ez teremti meg.

A könyv belülről mondja el, milyen volt a hatvanas évek végén, a hetvenes évek elején Kaposvár környékén élni. Nem emlékhelyként jelenik meg a korabeli helyszín. Tulajdonképpen egy sokkal „kisebb” térről van szó. A gyermek mozdulata szüli ezt a helyet: berendez magának egy „babaháznyi” helyet, és ott felszabadítóan azonos önmagával.

Szabó László

AMIT A FÖLD MEGŐRIZ

TAMÁS TÍMEA: *VAKONDEVILÁG. VERSEK.* SZURCSIK JÓZSEF ILLUSZTRÁCIÓVAL. RÉTKÖZI MÚZEUM BARÁTI EGYESÜLET, KISVÁRDA – POLIS KÖNYVKIADÓ, KOLOZSVÁR, 2019.

Tamás Tímea kötetei tele vannak amolyan maguknak való, furcsa lényekkel, törpék, „hangyalkák”, madárijesztők népesítik be a verseket, hozva magukkal saját antropomorfizált világukat, amely azonban mégsem egészen olyan, mint az embereké. Akár mesefigurák is lehetnének, mégsem azok, nem cselekvő lények, inkább csupán egy-egy kízó vagy még gyakrabban boldogító emberi törekvés reprezentációi, olykor tulajdonságok, máskor vágyak képviselői, ahogy például Weöres Sándornál a manók egy-egy hangulat elsuhanó alakmásaiként vonulnak fel. Tamás Tímeánál is sokszor cipelnek hátukon, pontosabban inkább bensejükben emberi hangulatokat, de a kurta impresszióknál többnyire mégis megfoghatóbb konzisztenciával rendelkeznek. Létállapot kifejezői inkább, mintsem hangulatoké. A törpe például (*A hetedik törpe* című 2005-ös kötetből) a lázadó, a mindent kimonódó örök gyerek, aki elveti a megrögzött sémákat – lázad, de nem ragad fegyvert, nem sző terveket, hanem csupán néz és lát. Ő a nézésével lázad. És nem annyira a való világ ellen, hanem a valótlan ellen is. Ugyanez érvényes a mostani kötet főszereplőjére, a vakondra is. Különleges menetrend szerint, személyre szóló jeggyel utazik az elmúlás felé, és közben látja, ami körülötte van, látja és elmeséli. És miképpen a való világban utazó is tenné, a lát-